

Insula lutherana

Hozzám hasonlóan bizonyára sokan elrohantak már a Deák téri Evangélikus Országos Múzeum előtt. Holott a múzeum a maga szerény, türelmes módján még a záróra után is arra próbál minket készíteni: álljunk meg egy pillanatra, vegyük észre az orrunk előtt lévő üzeneteket! A spalettákon folyamatos írással feltüntetett idézeteket olvashatunk Luther Mártontól kezdve Szentágothai Jánoson át egészen Weöres Sándorig bezárólag. A személyes hitvallomások a hétköznapi gondjaiban és örömeiben hömpölygő tömegnek szólnak, ahhoz azonban, hogy az írást elolvashassuk, meg kell állnunk, le kell lassítanunk. Akit megszólítanak ezek az üzenetek, s belép az Evangélikus Országos Múzeumba, igen különleges órákat tölthet el ott. A múzeum egyszerre progresszív és hagyományörző. Nem véletlen, hogy az idén három díjat elnyert az International Council of Museums (ICOM) múzeumi filmekkel és digitális alkalmazásokkal foglalkozó szakbizottságától.

Harmati Béla, Papp János és Ablonczy Balázs beszélgetése az EOM-ban

Középen az ország legrégebbi szószéke

Insula lutherana – lutheránus sziget. Így nevezték egykor ezt az épület-együttest, amely evangélikus iskolának, majd gimnáziumnak, templomnak, paplaknak és kántorlakásnak adott helyet. A város centrumában levő Országos Evangélikus Múzeum felújítását egy éve fejezték be. Az intézet vezetője, dr. Harmati Béla készséggel vezetett körbe a még nyitás előtt levő kiállítóterekben.

A földszinten levő, három egybenyíló helyiségben látható az állandó kiállítás, amelynek címe *Luther öröksége*. A múzeum nemcsak szellemi örököse Luther Mártonnak, hanem valódi értelemben is, hiszen a Magyarországi Evangélikus Egyház őrzi *Luther Márton végrendeletét*. Nem véletlen, hogy a múzeum központi helyén áll ez a dokumentum, pontosabban annak egy nemesmásolata látható különféle izgalmas, digitális eszközökkel kiegészítve. Arra a kérdésemre, hogy hogyan jutott a múzeum egy ilyen különleges irat birtokába, a múzeum igazgatója elmondta, hogy a 18-19. század egyik legjelentősebb műgyűjtőjének köszönhetően került hazánkba az irat. A végrendelet utolsó őrzője fiú utód nélkül halt meg, s abban a korban nők még nem örökölhettek, ezért elárverezték a végrendelet utolsó őrzőjének vagyonát. Ekkor csapott le rá Jankovics Miklós, aki csődbe menetele idején átadta vagyonát a magyar államnak, de ezt a dokumentumot felajánlotta a Magyar Evangélikus Egyháznak, szép példáját mutatva az ökumenizmusnak. Luther Márton, beteges alkata miatt, élete során kétszer is végrendeletet írt. Az első végrendelete inkább szellemi javainak útjáról gondoskodik, míg az utóbbi inkább a materiális vagyonról. A kor szokásaival ellentétben azonban nem gyermekeit tette meg örököséivé, hanem a feleségét, a volt apácát, Katharina von Borát. Az akkori kánonjog és a szász törvények szerint viszont nem járhatott volna el ily módon, ezért Luther nem jogászok közbenjárásával írta meg a végrendeletét. Az akkoriban ismert és használt római jog szerinti ajándékozás formulájával ajándékozta feleségének a vagyonát, amelyet a reformátortársai hitelesítettek, és szentesített később maga a választófejedelem is. Így került meg a korabeli jogrendszer. A

dokumentum történetében majdnem újabb nagy fordulatot hozott a második világháború, amikor is egy osztrák műgyűjtő megpróbált visszaszerezni minden fontos iratot a Német Birodalom számára. Csak makacs késleltetés és rejtegetés útján lehetett megőrizni hazánkban a végrendeletet.

– Nagyon sokat gondolkodtunk kollégáimmal azon, hogy hogyan lehetne bemutatni a reformáció történetét úgy, hogy az ne legyen unalmas. Ezért szakítottunk a hagyományos, kronológiai bemutatással, s inkább tematizáltunk. Úgy is mondhatnám, hogy különféle metaforák köré építettük fel a kiállítást.

Enteriőr az Evangélikus Országos Múzeumban

Mózes-szobor a türelmi rendelet korából

Pröhle Gergely (Harmati Bélával) megnyitja a Gustav König időszaki kiállítást

Három nagy csomópont van, amely köré csoportosulnak a tárgyak. Annak érdekében azonban, hogy ezt a kis teret megnöveljük, számos digitális eszközt alkalmaztunk, ügyelve arra, hogy azok ne elnyomják, hanem kiegészítsék a tárgyakat. Ez a központi hely, az úgynevezett főtér. Jobb helyeken a világi hatalom és az egyház, a polgármesteri hivatal és a templom is egy helyen volt: a főtéren. Ezek a tárgyak azt szimbolizálják, hogy milyen volt az állam és az egyház kapcsolata a történelemben. Együttműködésre, üldöztetésre és a kettő különös egybefonódására utaló tárgyakat láthatunk ebben a teremben – mondta a múzeum igazgatója. Kossuth Lajos torinói száműzetésének növénygyűjteménye, vagy épp a nyárs, amelyre Radvánszky báró fejét húzták a Thököly-féle szabadságharc leverése után, békésen megférnek egymás mellett. Az evangélikus nőket bemutató vitrinről, ahol Veres Pálné főkötője, Mária Dorottya mecénás, vagy épp Telekiné Roth Johanna, az első női szerkesztő arcképe látható, már nem is beszélve. A templomtérben az evangélikus templom tipikus tárgyait, így például a protestánsok ezüstjének is nevezett különféle önedényeket láthatunk az ország legrégebbi szószéke mellett. A harmadik egységben pedig a család és az oktatás tárgyai jelennek meg, ahol például a Selmezbányai Evangélikus Iskola önképzőkörének füzetében egy bizonyos Petrovics Sándor első versét is olvashatjuk.

A gyönyörűen felújított pincében rendezték be a nyomasztó hangulatú *Sztehlo–Keken-émlékszobát*, amely a vészkorszakban valóban óvőhelyként működött. Két másik, nagyobb teremben pedig az az időszak kiállítás látható, amely *Gustav König metszeteit* mutatja be. A Luther Márton életét bemutató rézmetszetsorozata a német romantika fénykorában született. Az első világháború végéig a legtöbb fiatal, amikor konfirmált, ezekkel az illusztrációkkal díszített Luther-életművet kapott ajándékba, ennek köszönhetően roppant közismertek ezek a művek. A legkiemeltebb helyen pedig egy Albert Dürer-rézmetszet áll. A kiállítás anyaga az erdélyi, szász

Gustav König metszete, részlet

A keresztelőkút, amelynél Petőfi Sándort megkeresztelték

AZ EVANGÉLIKUS ORSZÁGOS MÚZEUM SZÜLETÉSTÖRTÉNETE

A Magyarországi Evangélikus Egyház elnöksége, Káldy Zoltán püspök és Mihályfi Ernő országos felügyelő javaslatára 1972 decemberében az Országos Presbitérium határozatot hozott arról, hogy a már működő két gyűjteményi ág – a levéltár (a XVIII. század közepétől létezik) és a könyvtár (1957-ben önállósult a levéltártól) – mellett létre kell hozni a múzeumot is. A szervezéssel dr. Fabiny Tibor egyháztörténészt bízták meg, s a munka a határozat értelmében 1973. január 1-jén kezdődött.

Anyagi fedezet hiányában Fabiny Tibor felvette a kapcsolatot a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztályán az egyházi műtárgyak referensével, dr. Dávid Katalinnal.

A levéltár és a könyvtár vezetőivel Fabiny Tibor megalakította az Evangélikus Gyűjteményi Tanácsot, s megszervezték az egyházmegyei, gyűjteményi előadók hálózatát. Az egyházi – gyülekezeti – gyűjtemények felmérését az Evangélikus Teológiai Akadémia néhány lelkes hallgatójával kezdte el a professzor. Országos utakra indultak, ahol számba vették a kiállításra szoba jöhető tárgyakat, s felmérték állapotukat.

Nem volt egyszerű egyházi intézményt létrehozni a hetvenes években. Egy hazai, egyháztörténeti jubileum volt az ügy segítségére. Négyszázötven évvel a múzeum „születése” előtt, 1523-ban mondta ki a budai

országgyűlés a lutheránusok fej- és jószágvesztésének törvényét. Fabiny Tibor azt javasolta, hogy erről országosan megemlékezve látható jelét kell adni annak, hogy „élnek még a magyar lutheránusok”. Az Országos Presbitérium pedig a törvénycikk emlékére mondja ki az Evangélikus Országos Múzeum megalapítását.

Az állami szervek kénytelenek voltak tudomásul venni az evangélikus egyház legfelső grémiumának határozatát. Sem anyagi fedezetről, sem kiállításra alkalmas helyről nem volt azonban semmiféle döntés. Káldy püspök a szakmai támogatás minisztériumtól kapott ígéretével így határozta meg a múzeum jellegét: „A Magyarországi Evangélikus Egyház gyűlekezeteinek és egyházi intézményeinek tulajdonában levő egyházi műtárgyak és műkincsek, továbbá egyházi műemlékek nyilvántartása, a műtárgyak és a műkincsek feldolgozása és bemutatása.” A gyűjtőtevékenység területét pedig így határozta meg: „evangélikus egyház-, iskola- és gyülekezettörténet, egyházi néprajz.” A felügyeleti szerv az egyház Gyűjteményi Tanácsa.

Fabiny professzor választása a Deák téri evangélikus épületegyüttesre, az „ország templomának” közvetlen közelére esett. Az épület akkor is a pesti (Deák téri) gyülekezet tulajdonában volt, de a kiszemelt földszinten

származású Thomas Emmerling saját gyűjteménye, amelyet az emlékévkalkalmából ily módon tett közkinccsé. A képeken feltűnik Luther Márton idealizált ábrázolásmódja, amelyre dr. Harmati Béla szerint a 19. századi spleen, a korra jellemző elvagyódás ad magyarázatot. Nemcsak az emberek, hanem az egyházi emberek és a művészek is visszavágyódtak a középkorba. Ezért ez a sok gótikus motívum a képeken. Azt gondolták, hogy ez volt még a hívő embernek az a korszaka, amikor Istenre tudott nézni, ezért ezt jelölték követendő példának. Luther életének is a pozitív vonulatait hangsúlyozták, hiszen követendő példaként gondoltak rá. Ebben az is közrejátszott, hogy akkoriban a felekezeti különbségek továbbra is fent maradtak, ezért szükség volt a protestantizmus ilyen jellegű megerősítésére.

Az ICOM kitüntetése óriási elismerés a múzeum számára, mondta dr. Harmati Béla, mivel összesen tíz országból harmincnégy pályázat érkezett a megmérettetésre, ahol a legjobb új, múzeumi, prezentációs megoldásokat és innovatív, digitális tartalmakat értékelték. Mások mellett olyan jelentős intézmények is pályáztak, mint a Brazil Nemzeti Bank gyűjteménye vagy a moszkvai Tretyakov Képtár. A múzeumokat és a közgyűjteményeket tömörítő nemzetközi, szakmai szervezet múzeumi filmekkel és digitális alkalmazásokkal foglalkozó bizottsága ezüstéremmel tüntette ki az Evangélikus Országos Múzeum állandó kiállításán látható, virtuális templomot bemutató alkalmazást. A múzeum egyéb digitális tartalmait különdíjjal jutalmazták, s mindezeket túl az evangélikus múzeumnak ítelték az ICOM szakbizottságának idei fődíját is. A fődíj a szerezcsen király a „Luther végrendelete” alkalmazással. A díjátadó különlegessége, hogy az idén nyáron a csehországi Uhersky Brodiban, Magyarfalva városában volt az ICOM idei konferenciája. A fődíjat a mindenkori helyszín szolgáltatja egy olyan tárggyal, amely valamilyen formában utal a városra. A fődíjon levő néger fej a város egy jelentős, történelmi eseményének állít emléket. 1704-ben ugyanis kuruc csapatok támadták meg és zárták körül a várost. Az ostrom elhúzódott, ezért az egyik kuruc katona kitalálta, hogy arcát feketére keni, hogy a sötétségbe beolvadva felmászhatson a falon, s belülről beengedje a többieket. Amikor le akart ereszkedni a városfal túloldalán, nagy öröme tált egy kötelet, megfogta, hogy lecsússon rajta. Ez azonban a harangkötél volt: a harang megszólalt, a katonát elfogták és kivégezték. Ebből a legendából alakult ki Fekete Jankó figurája, aki a városház órája alatt áll, s ő húzza meg a harangot minden órában. ♣

– az épületet felszabdalva – számos, bérleti helyiség volt kialakítva. Itt „lakott” egy virágüzlet, a Kézműipari Vállalat és a Munkásörtség. Hosszas huzavona után sikerült minden érintettel dűlőre jutni. A Művelődési Minisztérium 1975 decemberében már az V. ker. Deák tér 4. címet megjelölve adta ki a múzeumi, működési engedélyt. Az Állami Egyházügyi Hivatal végül 1978-ban hagyta jóvá, hogy múzeum céljaira alakítsák át a Deák téri épület földszintjét.

Az építési és átalakítási munkálatokat az Országos Műemléki Felügyelőség építész, Havassy Pál, valamint Gryllus Vilmos, a kivitelezést felügyelő építész irányította. Eközben elkezdődtek a gyűjtőutak is. Összesen kb. hetven gyűlekezetből mintegy százötven műtárgy érkezett: ötvös- és óntárgyak, textilek, könyvek, kéziratok, néhány szobor, festmény és berendezési tárgy.

Az állandó kiállítást Fabiny Tibor és Péter Márta rendezte Havassy Pál belsőépítészeti terveivel. Címe: *Evangélikusság a magyar kultúrában*. A múzeum és az állandó kiállítás ünnepélyes megnyitójára 1979. július 27-én került sor.

Felújításra és bővítésre készülve a múzeum állandó kiállítását 2011-ben bontottuk le, s adtuk át a teret időszakos kiállítások számára. 2014. február 28-án bezárt a múzeum, hogy elkezdődhessen az építkezés. 2016. november 12-étől látogatható újra az *Insula Lutherana* kulturális központ részeként kibővült alapterületen, a *Luther öröksége* című állandó kiállítással és a pincészinon időszakos kiállítási, valamint többfunkciós rendezvényterrel. ♣ (dr. HB)

GUSTAV KÖNIG ÉS A PROTESTÁNS ROMANTIKA

Az Evangélikus Országos Múzeumban (EOM) 2017. szeptember 22-e és október 31-e között látogathatták az érdeklődők a *Gustav König és a protestáns romantika* című, időszakos kiállítást. A tárlatot *Pröhle Gergely*, a Magyarországi Evangélikus Egyház országos felügyelője, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója nyitotta meg, aki megállapította, hogy a Luther Márton életének fontos epizódjait ábrázoló rézmetszeteket szemlélve visszatérhetünk a reformációval és magával a reformátorral kapcsolatos romantikus sztereotípiáink forrásához. *Harmati Béla László*, az EOM vezetője pedig beszámolt arról, hogy az időszakos kiállításon látható eredeti műveket *Thomas Eberling*, erdélyi szász származású, jelenleg Nürnbergben élő műgyűjtő bocsátotta a múzeum rendelkezésére. Az időszakos kiállításon látható metszetek egykori sikerét bizonyítja, hogy *Julius Köstling* teológus és történész az 1874-ben megjelent Luther-biográfiájának illusztrálására használta fel a képsorozatot, amely a század végén túl is jelentős hatást gyakorolt az egyházművészetre. Külön öröm – tette hozzá –, hogy egy eredeti, Szentháromságot ábrázoló *Dürer-fametszetet* is megcsodálhatnak a kiállítás látogatói.

Pröhle Gergely megnyitójában beszélt arról is, hogy a nemrégiben lezajlott *Wittenbergi Magyar Napokon* a város nevezetes helyszíneit, köztük *Lucas Cranach* festő egykori műhelyét bejárva vált

számára nyilvánvalóvá, hogy a reformáció szembesítette a kor embereit a képek erejével. A romantikus művészek újra felfedezték a felvilágosodás során elfeledett, a reformációnak teret adó korszakot, s a nemzeti öntudatra ébredő németek újra kezdték felfedezni maguknak Luthert. A ma embere jobbára csak a parókiák falairól ismert, klasszikus Luther-ábrázolásokat ismeri, amelyeknek vajmi kevés közül van a reformátor valódi életéhez és jelleméhez. Ugyanígy állíthatjuk azt is, hogy az EOM kiállításán látható, remekbe szabott rézmetszetek is részei annak a romantikus történelemhamisításnak, amely maig meghatározza a reformátorral kapcsolatos gondolkodásunkat. Ezek a sztereotípiák valójában elfedik a reformáció lényegét – tette hozzá Pröhle Gergely –, nem ábrázolják híven azt a szigorú határozottságot, ahogyan Luther az öt körülvevő világhoz viszonyult. Mégis, fontosak és rendkívül értékesek ezek a művek, mert teret nyitnak a képzelőerőnek, s a fantázia uralta, megszentelt pillanatokat meg kell köszönnünk. ♣